

Miljenko Pandžić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

POVODOM 350. OBLJETNICE IZRADE ŠKRINJE POVLASTICA/SLOBOŠTINA "ARHIVA" KRALJEVSTVA HRVATSKE (1643–1993)

UDK 930.251 (497.5)

Pregledni članak

23. prosinca 1643. godine svečano je otvorena nova škrinja povlastica ili sloboština Kraljevstva Hrvatske, koju je prema odluci Hrvatskog sabora od 21. veljače 1629. dao izraditi Ivan Zakmardy, tadašnji blagajnik Kraljevstva, kasnije protonotar. Tim povodom autor se osvrće na veći broj svjedočanstava o čuvanju ("conservatio") isprava i drugih dokumenata od 13. st. do današnjih dana, vezanih uz rad Hrvatskog sabora. Najstarija isprava u škrinji je ovjerovljeni prijepis ili transumpt "zlatne bule" privilegija, ili sloboština što ih je ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. podijelio 1222. godine ugarskom i hrvatskom plemstvu. Oko godine 1505., u vrijeme Vladislava II. Jagelovića, izrađen je prvi popis koji je obuhvatio 90 takvih dokumenata i povelja ("Regestum litterarum dominorum regnicolarum Regni"). Nešto kasnije, točnije 1. svibnja 1546. izrađena je i prva škrinjica ("ladula Regni") u koju su stavljene te isprave, a pohranjena je u sakristiji zagrebačke katedrale, kao najsigurnijem mjestu za čuvanje isprava. Na kraju, autor naglašava da se ove godine spominje još jedna obljetnica: 80 godina od izgradnje prvog namjenskog prostora za Zemaljski (državni) arhiv – zgrada u kojoj je smještena i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Danas je, međutim, građa Hrvatskog državnog arhiva tolikoga opsega da je nužno provesti zaključak Hrvatske vlade od lipnja 1992. godine, da se do izgradnje nove zgrade

Arhiva, a nakon preseljenja NSB u novoizgrađenu zgradu, Hrvatski državni arhiv smjesti u prostorije NSB na Marulićevom trgu u Zagrebu.

Svaka obljetnica, pa tako i ova 350. od izrade hrastove škrinje za čuvanje povlastica ili "cistae privilegiorum" Kraljevstva Hrvatske (ili "Regni Sclavoniae"), ima svoje znakovito, simbolično, ali i prvotno povijesno značenje. Ovo prvotno povijesno značenje svoju vrijednost i tradicionalni značaj nalazi u samom predmetu izrađenom s posebnom bravom i poznata tri ključa, tako da nijedna osoba, ma kako pouzdana bila, nije mogla sama otvarati ovu škrinju i uzimati iz nje isprave, povelje, pravne dokumente ili "sloboštine", kako povlastice prevode mnogi autori (pavlin I. Belostenec u svom djelu "Gazophylacium", pa i isusovac Jambrešić u "Lexiconu"). Čitav taj sustav ključeva i osiguranja govori o stalnoj i osobitoj brizi za čuvanje i sigurnost isprava "pro fideli conservatione" (istaknuo M.P.), kako se to na jednom mjestu kaže u saborskim zaključcima, ili "pro tutiori conservatione" (istaknuo M.P.), kako se naglašava u jednom drugom tekstu zaključaka Hrvatskog sabora iz 1579. godine.¹ Sve su se ove različite mjere svodile na poboljšanje uvjeta sigurnosti. Sačuvana nam je također i uputa za korištenje ključeva škrinje povlastica, koja precizira i postupak otvaranja te zatvaranja škrinje:

"Cista haec aperitur impositis 1° Banali, deinde Protonotariali, ac tandem vice Banali clavibus. Clauditur autem facta ad nodos lucidos duos, in sera prostantes, impressione et dimissione portae cistae."²

Drugo, bolje rečeno danas *prvo* značenje za nas, ova škrinja ima zbog pitanja smještaja predragocjenih izvornih dokumenata – "memorije jednoga naroda", kako danas najčešće definiramo arhivsku građu i arhive te njihovu važnost za današnjicu i sutrašnjicu. Naime, Hrvatski državni arhiv još uvijek nema svoj odgovarajući, suvremeni prostor. O tome danas mislimo uz ovu 350. obljetnicu škrinje povlastica nekadašnjeg "arhiva" 17. st.

Povodom ove arhivske 350. obljetnice, možemo se, polazeći od svečanog dana 23. prosinca 1643. godine, ukratko prisjetiti i nekih drugih dana, godina i mogućih obljetnica od srednjega vijeka do dvadesetog stoljeća, vidjeti koji su to važniji datumi, događaji i spomeni pojmova "custodiae" zaštite ili "conservationis" čuvanja, kako su se sve ovi izrazi tijekom stoljeća spominjali i upotrebljavali.

Nekoliko takvih važnijih podataka vrlo kratko navodi i Ferdo Šišić u uvodnom dijelu svoje poznate "Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara", u poglavlju pod naslovom Izvori hrvatske povijesti. Osim škrinje privilegija, Šišić na tom mjestu navodi i najstariju zabilježenu škrinju s ispravama vjero-

¹ Usp. Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi (Acta Comititalia), Zagreb 1917, vol. IV, str. 26.

² Hrvatski državni arhiv (HDA) u Zagrebu, Škrinja povlastica, Uputa iz 17. st. za otvaranje i zatvaranje škrinje, b.b.

dostojnog mjesta Kaptola u Požegi iz godine 1305, točnije nekoliko škrinja u kojima su čuvane isprave:

”omnes arcas vel cistas in camera ecclesie nostre habitas debito officio et diligenti studio excussimus predictas literas requiringo, in quibus quam plurimas literas ipsorum reperimus...”³

Ovo pretraživanje isprava spremljenih u škrinjama Požeškog kaptola zamolili su, kako se iz teksta isprave vidi, neki ”Petar, sin župana Kupše i Stjepan sin Konrardov”, budući da su njihove isprave, spremljene u sakristiji crkve franjevačkog samostana Male braće Sv. Dimitrija izgorjele u požaru, pa stoga mole izradu novih isprava. Tako su se u srednjem vijeku, osim u samostanima i kaptolima, od kojih primjerice Šišić spominje kaptole u Kninu i Ninu, isprave čvale i na drugim sličnim mjestima u Hrvatskoj.

Srednji vijek u Hrvatskoj uopće pokazuje većinu značajki latinske zapadne kulture, rimokatoličkog kršćanstva i feudalnog društva u okvirima Ugarskog kraljevstva Arpadovića, Anžuvina, Jagelovića, ali i sva obilježja slavenske pismenosti te hrvatske književnosti kajkavskog i čakavskog (ikavskog) književnog kruga, ali isto tako i štokavskog (ijekavskog). Kancelarije gradova i crkvenih središta – kaptola i samostana, biskupija i nadbiskupija pokazuju ove osobine zajedno s elementima talijanskog kulturnog utjecaja u priobalnoj Hrvatskoj u Dalmaciji, Primorju i Istri, a mađarskog i njemačkog kulturnog utjecaja u sjevernoj Hrvatskoj. Konačno, od 16. st. dalje i islamskog, osmanlijskog utjecaja te srpsko-pravoslavnog i bizantskog, posebno u Bosni i Hercegovini. Svi ovi kulturni utjecaji i sastavnice imaju svoj odraz u povijesnim izvorima, u radu kancelarija, pa tako i u njihovim arhivima.

Određena briga i pažnja prema dokumentima, pravnim i kulturnim tekstovima, ispravama i spisima, koju mi danas, primjereno našim potrebama i shvaćanjima definiramo kao *zaštitu* arhivske (u pravilu unikatne građe), u srednjem vijeku u Hrvatskoj, pa i kasnije u izvorima nazivaju čuvanjem ili *conservatio*. Tako i u mnogobrojnim prepisivanjima dokumenata, tekstova, pa i većih djela (kodeksa) vidimo prvenstveno tu potrebu za *očuvanjem* izvornog, u svakom slučaju veoma dragocjenog materijala. Ova se građa najčešće i *čuvala* u posebnim prostorijama, zatim u posebnim *škrinjama*, a prijepise su nazivali *transumpti* (ovjerovljeni prijepisi), ili ako se radilo o većem broju posebno važnih dokumenata (povelje i isprave), tada su takav novi kodeks prijepisa nazivali *kartularima*.

Tako primjerice crkveni povjesničar D. Farlatti, u svom poznatom djelu ”Illyricum sacrum”⁴ navodi kartular s prijepisom većeg broja isprava bene-

---

³ F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, Izvori hrvatske povijesti, str. 7–9; v. također T. Smičiklas, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Zagreb 1910, sv. VIII, str. 107.

⁴ Danielis (Daniel) Farlati, Illyricum sacrum, sv. III, 272 (citirano prema V. Novak, P. Skok, Supetarski kartular, Zagreb 1952, str. 151, bilj. 17).

diktinskog samostana Sv. Stjepana Pod Borovima: "Codex privilegiorum et instrumentorum cenobii sancti Stephani". V. Novak u svojoj diplomatskoj obradi jednog drugog našeg sačuvanog kartulara pod naslovom "Iura sancti Petri de Gomai" ("Isprave ili pravice svetoga Petra Gomaja") Supetarski kartular, citira prema Farlattiju jednu odredbu splitskog nadbiskupa Regerija od 6. rujna 1251. iz spomenutog kartulara, gdje se izričito navode razlozi zbog kojih treba odmah prepisati isprave u kartular, da "ako slučajno stare pergamene propadnu ..." ostanu "...transumpti" ili prijepisi:

"... extat tamen eiusdem Rogerii decretum, quo iubetur Leonardus abbas (opat samostana Sv. Stjepana, op. M.P.) curare atque efficere, ut omnia eiusdem cenobii instrumenta, privilegia, diplomata, quae in variis tabulis dispersa et segregata erant, accurate descripta in unum volumen colligerentur; ut si forte antiquae membranae perirent (istaknuo M.P.), exemplis indidem transumptis, et publici scribae manu subscriptis signoque observatis, eadem vis et auctoritas inesset, quae ipsis autographis inerat; illaque proferri possent ad iura et bona cenobii tuenda, si quis haec invadere, aut in litem et controversiam vocare audeat."⁵

Briga za isprave i svijest o važnosti i vrijednosti pisanih dokumenata, kao pravnog dokaznog sredstva, stalno je prisutna kroz čitavo razdoblje sred-

---

⁵ Viktor Novak, Petar Skok, isto, str. 151. Poseban način i odredbe o čuvanju općinskih (gradskih) spisa i knjiga pokazuju gradovi na hrvatskom dijelu jadranske obale u Istri i Dalmaciji, kako je zabilježeno u gradskim statutima od 13. st. dalje. Tako Split od 1312. godine, Korčula čini se i ranije od 1265. godine, dok je u Dubrovniku najstarija sačuvana prisega bilježnika Paskala iz god. 1228. Godine 1251. spominju se u Dubrovniku prokurator Sv. Marije, koji u riznici čuvaju gradske povlastice. (O tome vidi opsežnu studiju B. Stullija u: O pravnom režimu korištenja arhivske građe, Arhivski vjesnik, sv. IX, Zagreb 1966, str. 137–237).

Pitanje čuvanja i zaštite arhivske građe u Hrvatskoj cjelovito je prikazao J. Kolanović u uvodnom poglavlju Pregled povijesnog razvitka zaštite arhivske građe u knjizi Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ SR Hrvatska, Beograd 1984. Tako govori o "osobitostima zaštite arhivske građe u priobalnom dijelu Hrvatske ... u Banskoj Hrvatskoj i u Vojnoj krajini" do 1918. (n. dj. str. 12–18 i 36–37).

Primjerice Statut grada Korčule iz 1265. g. (neki su dijelovi čini se i starijeg datuma), na poseban način određuje čuvanje i otvaranje škrinja u kojima se čuvaju općinski spisi i knjige:

"Caput CXI. De aperitione capsarum quaternorum ... iudex qui habet claves, debeat querere simul cum cancellario, nec possit sine cancellario querere aliquam scripturam ..." (v. Korčulanski statut, prir. A. Cvitanić, ur. Z. Šeparović, Zagreb–Korčula 1987, latinski tekst na str. 55 i hrvatski prijevod na str. 67).

Slične odredbe imaju i spomenuti splitski Statut iz 1312. te hvarski Statut iz 1331. godine ("Cap. XX. Quomodo capsella communis stare debeat in camera communis"; v. Hvarski statut, Split 1991, str. 253) i drugi.

njega vijeka i o tome imamo sačuvano mnogo primjera. Tako u ispravi zagrebačkog biskupa Eberharda od 7. kolovoza 1418. nalazimo živopisni opis "u-plakanih građana slobodnoga mjesta Čazma", kojima su lopovi noću pokrali dragocjene njihove povelje s povlasticama zagrebačkih biskupa Stjepana i drugih i pape Grgura IX. Biskup Eberhard ponovno potvrđuje sve povelje koje su građani Čazme izgubili, tj. koje su im bile pokradene:

"... iudices et iurati ac universi consilarii et cives libere ville nostre Chasmensis, nostram veniendo in presenciam, dolore, angustia et tristicie merore referti, lacrimabiliter voceque flebili, angustiose exposuerunt, quomodo iura ipsorum privilegialia ... causaliter a Mychaele filio Malech, concive ipsorum civium libere ville Chasmensis, cui ipsi cives Chasmensis communiter pro conservacione (istaknuo M.P.) easdem locassent, una cum omnibus rebus et bonis eiusdem Mychaelis filii Malech per fures, noctis in silencio subfodendo, domum ipsius reservatoriam seu conservatoriam (istaknuo M.P.) ipsarum suarum rerum ablata et recepta fuissent."⁶

U tekstu je naglašeno čuvanje povelja u posebnoj kući gdje su se isprave, zajedno s drugim vrijednim predmetima čuvale.

Kroz dugi niz stoljeća, prema sačuvanim i zabilježenim podacima od 1273. godine, možemo pratiti posebnu brigu koja se iskazivala u čuvanju isprava, povelja i dokumenata od temeljne važnosti za rad Hrvatskog sabora i za neprekidnost hrvatske državnosti od srednjega vijeka do dvadesetog stoljeća. Taj skup isprava Sabor od početka naziva "prava ili pravice Kraljevstva", dakle "iura Regni", a nešto kasnije u 16. i 17. st. i "privilegia Regni" ili povlastice Kraljevstva, što zapravo ima isto značenje, odnosno *privilegia* znače slobostine ili *libertates*,⁷ dok *iura* znači prava ili pravice. Ti se izrazi dakle nadopunjuju, a često se spominju zajedno ili alterativno.

Godine 1273. u najstarijem sačuvanom zapisu hrvatsko-slavonskog Sabora govori se o pravicama ("iura") Kraljevstva ("Regni"):

"... in congregacione regni tocius Sclavoniae generali, nobiles et Iobagiones Castrorum hec iura regni (istaknuo M.P.) et Banatus infrascripta, redacta in scriptis, nobis exhibuerunt ..."⁸

⁶ Andrija Lukinović, Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije (1395–1420), sv. V, Zagreb 1992, str. 546.

⁷ Ivan Belostenec, *Gazophylacium*, Zagreb 1972 (pretisak), s.v. "privilegium", str. 964; A. Jambrešić, *Lexicon latinum*, Zagreb 1742, str. 772.

⁸ Ivan Kukuljević, *Iura Regni*, sv. I, pars II, str. 3 ("Constitutiones Regni Sclavoniae anni 1273"); Usp. također i I. Bojničić, *Škrinja privilegija Kraljevine*, *Vjestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog arkiva* (dalje VZA), Zagreb 1899, god. I, sv. IV, str. 210, privilegija sub nro 3; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb 1908, sv. VI, str. 25–28.

Premda su najstariji održani sabori u Hrvatskom Kraljevstvu zabilježeni već u doba hrvatskih narodnih vladara, čini se već u vrijeme kneza Trpimira koji održava vijeće sa svojim županima, "... consilium meis cum omnibus zuppanis",⁹ vjerojatno i u vrijeme Tomislava i Zvonimira,¹⁰ ipak, sabori kao redoviti zborovi plemstva održavaju se češće, možda i kao svakogodišnji, tek nakon donošenja Zlatne bule ugarsko-hrvatskoga kralja Andrije II. godine 1222.¹¹

Zlatna bula Andrije II. imala je za ugarsko i hrvatsko plemstvo značenje velike povelje slobostina "magnam chartam", pa se još u 17. st., primjerice, ono pozivalo na svoje "pravo otpora" ("ius resistendi"). U našoj škrinji povlastica sačuvana su dva njezina primjerka u ovjerovljenim prijepisima iz 14. st. pod brojevima 1 i 2. Dakle, ova skupina povlastica upravo počinje god. 1222. sa zlatnom bulom Andrije II, kao što i arhivi slobodnih kraljevskih gradova počinju s poveljom njihovoga osnutka, a biskupski arhivi, primjerice Zagrebačke biskupije, počinju fundacionalnom ispravom ostrogonskoga nadbiskupa Felicijana iz 1134. u kojoj se spominje osnutak biskupije koncem 11. st., odnosno godine 1094.¹² U vrijeme hrvatskih narodnih vladara plemstvo nije imalo takvu ulogu, iako je povremeno održavalo narodne zborove, kako smo spomenuli vjerojatno već od devetog stoljeća i kasnije. Tako je i kralj Koloman, došavši na hrvatsko prijestolje održao sabor, "abito consilio"¹³ u Biogradu pokraj Zadra 1102. s plemstvom i pukom. Međutim, tek nakon Andrije II. plemstvo dobiva veću i snažniju ulogu u vođenju državnih poslova uz kralja, pa stoga A. Dabinović smatra da je 1273. godine održan upravo prvi takav sabor.¹⁴

U poznatoj zbirci objavljenih isprava i saborskih zaključaka pod naslovom "Iura Regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae" Ivana Kukuljevića, mo-

⁹ I. Kukuljević, isto, pars I, vol. I, str. 3: "Unde ego licet peccator Tirpimirus Duc Croatorum ... commune iuvatus munere divino *consilium* (istaknuo M.P.) meis cum omnibus Zuppanis construxi monasterium ...".

¹⁰ Usp. Franjo Rački, Documenta periodum antiquam historiae croaticae concernentia, Zagreb 1875, indeks, s.v. "consilium" i "conventus".

¹¹ Usp. Ivan Bojničić, Škrinja privilegija Kraljevine, VZA str. 210, priv. sub nro. 1–2; Tade Smičiklas, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Zagreb 1905, sv. III, str. 460–467. Pravo na otpor ("ius resistendi") određuje se člankom 31, par. 2 "Zlatne bule" Andrije II; isto, nav. dj. str. 467; v. također i A. Dabinović, Hrvatska državnica i pravna povijest, Zagreb 1940, str. 192–196.

¹² Ivan Tkalčić, Spomenici grada Zagreba, Zagreb 1913, vol. 1, str. 5.

¹³ T. Smičiklas, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Zagreb 1904, sv. II, str. 9.

¹⁴ Antun Dabinović, Kako je došlo do otvorenja slavonskog sabora god. 1273, Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva, Zagreb 1945, sv. XI, str. 93–118. Dabinović na više mjesta naglašava s jedne strane posebnost položaja 'uže' Hrvatske do Gvozda (isto, n. dj. str. 104–107) i njezina "prava i slobostine", a s druge strane, upozorava i na međusobnu povezanost i uvjetovanost prava u Slavoniji, posebno nakon 1222. godine (str. 117).

žemo pratiti dalji niz kraljevskih povelja, kao i saborskih zaključaka hrvatskih i ugarskih sabora, na kojima plemstvo neprestano iznova, kroz stoljeća potvrđuje svoja prava i slobostine "iura et privilegia Regni":

"Anno 1325. In Vissegrad.

Statutum Caroli Regis, quo decernitur, incolas Banatus Slavoniae unius Bani iurisdictioni subesse ...

Nos Karolus Dei gracia Rex Hungarie ... reddimur cura solliciti, quia honor Banatus tocius Sclavoniae, prout ex litteris Magnifici viri Mykch Bani eiusdem regni Sclavoniae, ... recepimus, ..., sicut in *diebus antiquis*, (istaknuo M.P.) ... statuimus, quod universi et singuli homines, tam nobiles, quam alii cuiuscunque preeminentie, ... ultra fluvium Drawa, in tota terra Banatus constituti, Iudicio et Iurisdictioni Bani pro tempore constituti subiaceant, ...

Originale membr. in Archivio Regni Croatiae Priv(ilegium) N(umerus) 5."¹⁵

Potvrdu ranijih hrvatskih prava i slobostina ("libertates") potvrđuje i dekret kralja Matije Korvina:

"Matthiae I. seu Corv(ini) Reg(is) Decretum II. Anni 1464. Regnum Sclavoniae ... in libertatibus suis conservetur.

Articulus 13.

Regnum nostrum Sclavoniae et Partes Transylvaniae; in omnibus *antiquis* (istaknuo M.P.) bonis libertatibus, consuetudinibus et iuribus suis conserventur ..."¹⁶

Dekret kralja Vladislava iz godine 1492. također potvrđuje stara prava i slobostine Kraljevstva:

"Articuli nobilium Regni Sclavoniae

Articulus 1.

Maiestas regia, inter caetera sua Regna, dictum Regnum Slavoniae, *in antiquis* (istaknuo M.P.) eorum libertatibus, immunitatibus, privilegiis et consuetudinis conservare pollicetur."¹⁷

---

¹⁵ I. Kukuljević, n.dj., pars I, vol. I, str. 103–104, "priv. nr. 5".

¹⁶ I. Kukuljević, n.dj., pars III, vol. I, 5.

¹⁷ I. Kukuljević, n.dj., pars III, vol. I, str. 11; v. također i bilj. xxx te potvrdu prava za g. 1495, isto, n. dj., str. 13.

Dekreti Matije Korvina i kralja Vladislava o starim pravima i sloboština Kraljevstva, potvrđeni su ponovno 1649. odnosno 1715. godine.¹⁸

Koncem 15. st. izrađen je u arhivu Zagrebačkog kaptola najstariji popis isprava Kaptola pod nazivom "Registrum universorum iurium ecclesiae Zagrabienensis".¹⁹ Moguće je da je i to ponukalo plemstvo, članove Sabora, možda i protonotara Kraljevine, da početkom 16. st., oko 1505. godine izrade i najstariji popis dokumenata Sabora, poznat pod nazivom "Regestum super litteris dominorum regnicolarum regni Sclavoniae",²⁰ kao popis povelja, tj. povlastica škrinje privilegija, kako su je kasnije u 17. st. nazvali. Na poledini ovoga popisa stajao je vjerojatno nešto mlađi naslov "Numerus privilegiorum Regni Sclavoniae". Možda je ovaj naslov napisan sredinom 16. st., tj. nakon 1. svibnja 1546. kada je, prema jednom drugom sudskom zapisu Magistrata grada Zagreba, svih 90 isprava, koliko ih je tada bilo u ovoj skupini "privilegiorum Regni", stavljeno u manju škrinju – "ladulu" te spremljeno u sakristiju zagrebačke katedrale. Na poledini spomenutog popisa s početka 16. st. (oko 1505) stajala je i ova bilješka:

"Litere originales debent fieri in sacristia ecclesie sancti Regis in Capitulo Zagrabienensis fundate etc."²¹

U sudskom pak zapisu Gradskog magistrata od 1. svibnja 1546. govori se o tome da je škrinjica s devet pečata stavljena u sakristiju zagrebačke katedrale:

"1546. die 1. mensis maii nomine regni Sclavoniae dominus Thomas literatus de Mikolycz, civis civitatis Montisgrencensis, quandam *ladulam privilegiorum Regni* (istaknuo M.P.), ut dicebat in dieta expositorum, obsignata novem sigillis rubea cera impressis, in depositum in sacrario nostro coram certis nobilibus secum pro testimonio ascitis, deposuit, extradandam suo tempore ad petitionem et requisitionem dominorum regnicolarum ..."²²

¹⁸ Isto, str. 97, bilj. xxx.

¹⁹ Metod Hrg, Registar isprava arhiva Zagrebačkog kaptola iz 15. st., Zagreb 1972, str. 213–251; usp. i Miljenko Pandžić, Povlastice Kraljevine Hrvatske – Popisi ((15. do 19. st.), u: Arhivski vjesnik, sv. 26, str. 10.

²⁰ Ovaj popis ili "regestum" čuva se danas u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (HDA), u škrinji privilegija; v. M. Pandžić, n. dj., str. 12 i bilj. 20 te snimak prve strane ovoga rada na str. 11.

²¹ Isto, str. 23.

²² Isto, str. 14 i bilj. 35 ("... original se nalazi u Arhivu" HAZU "u Zagrebu", pod sign. II.C.49.).

Ovu "ladulu" preuzeo je i pohranio u sakristiju zagrebačke katedrale kanonik Pavao Zondin, prepošt ili predstojnik Zagrebačkog kaptola.²³

Do kraja 16. st. ova se "ladula", smještena u sakristiji katedrale, nekoliko puta spominje u zaključcima – protokolima Hrvatskoga sabora. Tako se, primjerice, 8. travnja 1584. spominje da je nakon korištenja ponovno vraćena "na prijašnje mjesto":

"... in pristinum locum, sacrarium videlicet ecclesiae Sancti Stephani regis Zagrabiae, sub sigillo Regni per dominum vicebanum et viceprothonotarium Regni pro fidei *conservatione* (istaknuo M.P.) reponantur".²⁴

Ovaj i druge tekstove iz zaključaka Hrvatskoga sabora 16. st. objavljuje F. Šišić u poglavlju Izvori hrvatske povijesti u svom opsežnom djelu "Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara",²⁵ pišući ne samo o škrinji povlastica iz 1643. godine, nego i o ovoj starijoj "laduli" spomenutoj u saborskim zapisnicima iz godina 1540. do 1584. No, čini se da on nije poznao prije citirano mjesto iz sudskog zapisa grada Zagreba od 1. svibnja 1546. godine.

Ipak, iz tog ratnog vremena kada su bili ugroženi ljudski životi, ali i važne i dragocjene privatne i javne isprave i dokumenti, imamo sačuvanu još jednu vijest o pažljivom postupanju i o opasnostima za isprave hrvatskih županija, a moguće i za spise Sabora, u saborskim zapisnicima, tj. u zaključcima Sabora od 25. siječnja 1601. godine. Prema njima, te su se isprave čuvale u utvrđenom gradu Zelini pokraj Zagreba. Sabor je zatražio da se te isprave pregledaju, a radilo se o dokumentima i *povlasticama* svih županija Kraljevstva te da se predaju na *čuvanje* Čazmanskome kaptolu, očito kao poznatom vjerodostojnom mjestu:

"Quia plurimi ex magnatibus et nobilebus lamentabiliter prosuerunt, totius regni *comitatum certa privilegia* (istaknuo M.P.) esse in castro Zelina, quae generosa condam domina Sophia Kerechyny coram Capitulo Chasmensi Francisco Orehoczy, moderno protonotario et alteri Francisco vicecomiti Zagrabiensi fassa vivens fuisset condam Michaeli Kerechyny, a Capitulo Chasmensi, tempore desolationis eiusdem Capituli, tunc comiti et vicebano ad manus fideles esse datas, deliberatum est, ut moderni possessores castri Ladislaus Kerechyny et Ioannes Budor cum illorum procuratore Georgio Mikulich, qui eisdem literas suspicantur revolvisse, sub iuramento coram personis delegatis a Capitulo Zagrabiensi et Chasmensis ac Georgio Wrnoczi, Fran-

---

²³ Isto, str. 14 i bilj. 36.

²⁴ Isto, str. 15 i bilj. 40. Izvornik u HDA, Zapisnici Hrvatskog sabora, protokol sv. I, str. 309–318.

²⁵ F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, str. 8 i 9, bilj. 12 i 13 (v. ovdje bilj. 3).

cisco Orehoczi, Moyse Zaboki, sub iuramento sabatho proxime futuro in eodem castro sub iuramento strictissimo solius personae illos fideliter et sine fraude ac dolo universas literas, quae extra privilegia eorundem in castro olim post mortem iam fatae condam domine invenerunt, producant et quod nullas omnino subtraxissent aut subtraxissent, neque apud manus suas esse vel exquisito aliquo dolo aliis dedisse aut illos conscios esse easdem apud manus alienas existere, expeditoriae vero dabuntur a capitulo Zagrabienensi super perceptis praedictis et Chasmensi etiam, quas literas iidem regni deputati ad manus capituli Chasmensis assignabunt et idem capitulum praedictis conservatoribus expeditorias dabunt.²⁶

Iz ovoga je teksta vidljivo da su uz suvremenog protonotara, a u to vrijeme (1600–1602) bio je to Gasparus Petrichewych de Myketincz,²⁷ dokumente i javne isprave čuvali i viceban te Čazmanski kaptol, koji je pred Turcima prenesen 1594. u Zagreb, kao i Zagrebački kaptol kojem su bile povjerene na čuvanje i povlastice Kraljevstva.²⁸ Ukoliko pak isprave ne budu predane, odnosno izručene na čuvanje Čazmanskom ili Zagrebačkom kaptolu, određeno je da se krivci sudski proglašaju "zadržavateljima i utajivačima" ("detentores et occultatores") povjerenoga im blaga. O tome će sam ban izvijestiti Sabor na prvoj idućoj sjednici te odrediti sudište za prekršitelje, na koje će ovi biti pozvani od Zagrebačkog kaptola. Cijela ova dosta složena procedura pokazuje da se građa (i najvrednije isprave) pažljivo čuvala, a da su se uvijek tražile povjerljive i veoma odgovorne osobe za preuzimanje, odnosno povrat isprava.

Nadalje, zabilježena su još najmanje dva slučaja korištenja posebne male škrinje ili škrinjice – "ladule" za potrebe što boljeg čuvanja ne samo dragocjena skupine povlastica Kraljevstva ili "pravica" (*iura*), ili jednostavno isprava (*litere*), kako ih naziva najstariji popis "Regestum super literis ...", već i drugih vrijednih isprava i povlastica. Tako imamo zabilježeno u zaključcima Hrvatskog sabora godine 1579., među člancima od 25. veljače, da su građani grada Zagreba na Griču, predočili neku svoju povlasticu o sudovanju. Kako je ta povlastica išla na uštrb povlastica i sloboština Kraljevstva Slavonije, tj. Hrvatske, posebno povjerenstvo Sabora dobilo je dopuštenje i zadaću da potraži ispravu o sudovanju bana među povlasticama Kraljevstva, a da nakon toga povlastice vrati među "ostale povlastice Kraljevstva ... u škrinju Kraljevstva":

"Quoniam vero cives civitatis huius Montisgraecensis Zagrabienensis iuxta deliberationem sedis regiae Maiestatis penes quoddam

²⁶ F. Šišić, Hrvatski saborski spisi, sv. IV, str. 412–413.

²⁷ Isto, str. 588, "alfabetički indeks", s.v. "protonotari...".

²⁸ Vidi bilj. 25. Usp. također i F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, str. 8–9: "U prvi se kraj ta 'cista privilegiorum regni' stalno čuvala kod kaptola zagrebačkoga...".

veteranum privilegium civium ipsorum, certos ex dominis regnicolis contra privilegia et libertatem regni huius Sclavoniae, a divis quondam regibus Hungariae regno huic concessa, in praesentiam regiae Maiestatis evocare, maximasque expensas in sede regia per eosdem regnicolas facere curant, decretum est ut reverendus dominus Petrus Heressynczy, praepositus maior Zagrabiensis, ac egregii domini Stephanus de Gregoryancz vicebanus, Ioannes Petrychewich, viceprothonotarius regni, ac Gaspar de Drwskowcz, notarius comitatus Warasdiensis, praenotata *privilegia regni* (istaknuo M.P.), in sacrario sancti regis Stephani Zagrabiae reposita, perlustrent et quae reperire poterint, ne aliqui nobiles regni Sclavoniae in sedem regiam, nisi prius per banum regni iudicati fuerint, evocari possent, et id genus aliorum privilegiorum nobilibus regnicolis, qui sunt per dictos cives in curiam regiam evocati, paria in transumpto literarum capituli ecclesiae Zagrabiensis talium privilegiorum nomine regni concedere debeant, quae privilegia, concessis huiusmodi paribus, iterum fideliter in *ladulam regni* inter reliqua *privilegia regni* componenda in pristinum locum pro *tutiori conservatione* (istaknuo M.P.) reponantur.²⁹

Početkom 17. st., točnije 11. studenog 1602., još se jednom spominje u saborskim zaključcima škrinjica odnosno *ladula*, koju donose u Sabor članovi posebnog povjerenstva. U tu škrinju također se pohranjuju isprave i povlastice plemstva (i određenih plemića) uglavnom iz sjeverozapadne Hrvatske, ali i građana grada Zagreba, koji su svoje isprave *zbog sigurnijeg čuvanja* ("... varias privilegiales ... ac alias ... literas *tutioris conservationis* gratia ...") (istaknuo M.P.) pohranili kod protonotara, prabilježnika Kraljevstva Gašpara Petrychewycha de Myketincz. Budući da je taj protonotar umro, povjerenstvo treba od udovice preuzeti isprave i spremiti ih u škrinju koju valja zapečatiti pečatom Zagrebačkog kaptola te kasnije, na prvom sljedećem zasjedanju Sabora, predati isprave njihovim vlasnicima.³⁰

Premda se iz teksta saborskih zaključaka ne razabire jasno da li je ovdje riječ o škrinjici Kraljevstva, odnosno povlastica Kraljevstva, ipak je i ova škrinja bila donesena u Sabor, a isprave što su se u njoj čuvale bile su vlasništvo članova Sabora:

"... eamque *ladulam* cum literis et scripturis inibi compositis omnibus ad *generalem nostrum conventum* (istaknuo M.P.) primitus fiendum apportare debeant (quae tunc) in conventu eis,

---

²⁹ F. Šišić, Hrvatski saborski spisi, sv. IV, str. 26; v. također i M. Pandžić, n. dj., bilj. 40.

³⁰ F. Šišić, n. dj., str. 433–434; usp. i M. Pandžić, n. dj., str. 16.

ad quos spectare et quos concernere videbuntur, extradari manibusque ipsorum reddi et assignari demandabuntur.”³¹

U svakom slučaju, ova škrinjica se više ne spominje u saborskim zaključcima, a nova se spominje tek 1641. godine. Premda se ponekad članak 14. Hrvatskoga sabora od 27. kolovoza 1641. navodi kao zaključak koji određuje ponovno popisivanje povlastica Kraljevstva te izradu nove škrinje za njihovo čuvanje,³² ipak o samom popisivanju i pregledu povlastica i drugih isprava Kraljevstva, Hrvatski sabor donosi zaključak na svom zasjedanju 21. veljače 1629. godine:

”Statutum insuper est, ut privilegia aliaque instrumenta negotia Regni concernentia relegantur et registrentur ...” (istaknuo M.P.)³³

Taj popis je zaista i izrađen već sljedeće, 1630. godine.

Trinaest godina kasnije povlastice su, kao i drugi spisi, ponovno popisane i pregledane u cijelosti, pa je tada ovaj popis iz 1630. godine označen kao ”Novum regestum literarum Regni de anno 1630”,³⁴ za razliku od onoga najstarijeg popisa s početka 16. st. (oko g. 1505), koji je u popisu iz 1643. naveden kao ”Regestum *vetus* (istaknuo M.P.) literarum Regni Sclavoniae”.³⁵

Zanimljivo je također da zaključak Sabora iz 1641. godine govori o maloju škrinji – ”*cistula*”, ali kada je nakon dvije godine izrađena, *nova škrinja* se spominje kao ”*nova cista*”, ili *arhiv*, ”*seu archivum*”, pa se tako izraz *archivum* po prvi put spominje u zaključcima Sabora (istaknuo M.P.).³⁶ Povlastice Kraljevstva ponovno su popisivane nakon 120 godina, tj. 1764. godine, kada je saborsko povjerenstvo, s protonotarom Nikolom Škrlecem na čelu izradilo novi popis pod naslovom ”*Elenchus privilegiorum Regni Croatiae*”.³⁷ Koncem 18. st., protonotar Ivan Bussich izrađuje prijedlog uređenja Arhiva Kraljevstva pod naslovom ”*Idea registrandi Archivi Regni*”³⁸ U tom

³¹ Isto.

³² R. Horvat, Povijest škrinje privilegija u Hrvatskom zemaljskom arhivu, VZA, god. XVII, Zagreb 1915, str. 173–176 (posebno str. 173 i 174).

³³ F. Šišić, Hrvatski saborski spisi, knj. V, Zagreb 1918, str. 458–459; usp. također i M. Pandžić, n. dj., str. 17.

³⁴ M. Pandžić, n. dj., str. 41, pod brojem ”21–o”, popisa povlastica od god. 1643.

³⁵ Isto, str. 41, pod brojem ”11–o” popisa povlastica iz god. 1643.

³⁶ Isto, str. 41.

³⁷ Isto, str. 20, posebno bilj. 59.

³⁸ U Hrvatskom državnom arhivu nalazi se koncept ovoga rukopisa u fondu *Protonotar Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (Protocolla et acta Cancellariae Protonotarialis), god. 1787, br. 2. Čistopis se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu, na što me je ranije upozorio dr. Zlatko Herkov te mu se ovdje srdačno zahvaljujem.

rukopisu spominje se kao zasebna skupina "Privilegia Regni" ('Povlastice Kraljevstva') pod brojem 1. Posljednji popis s točnim datumima i registima izradio je Ivan Bojničić, ravnatelj Zemaljskog arhiva, a popis je objavljen u tada novom arhivskom časopisu – Vjesniku Zemaljskog arhiva za godinu 1899.³⁹

Godine 1875. radi se nova revizija povlastica Kraljevstva, nakon što je Ivan Bojničić postao ravnateljem Zemaljskog arhiva.⁴⁰ Povlastice su, prema zaključku Hrvatskog sabora od 23. svibnja 1832. bile prepisane, a prijepise ili transumpte ovjerovio je Zagrebački kaptol, kao vjerodostojno mjesto 1832. i 1833. godine.⁴¹ Ovi se prijepisi danas čuvaju u Arhivu HAZU u Zagrebu.⁴²

Povlastice Kraljevstva dijelom su i objavljene u velikom zborniku Ivana Kukuljevića "Iura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Privilegia et libertates Regni",⁴³ a dijelom ih je preveo i objavio Bogoslav Šulek u svojoj knjizi "Naše pravice".⁴⁴ Uz druge isprave, prijevode B. Šuleka je dijelom prenio Petar Požar u novijem djelu "Hrvatske pravice".⁴⁵

Na kraju, potrebno je još jednom naglasiti da je *škrinja povlastica* u 17. st. mogla čuvati isprave i saborske protokole 16. i 17. st., kao mjesto gdje je bilo pohranjeno povijesno pamćenje hrvatskog naroda, temeljni dokumenti kojima se štitila opstojnost hrvatske države i njezinih stečenih prava. Upravo radi zaštite tih prava često se pozivalo u "škrinju" potvrđujući tako njezino izvanredno značenje. Danas se stoga prisjećamo i 80. obljetnice izgradnje prvog namjenskog prostora za Zemaljski arhiv (i Nacionalnu i sveučilišnu

---

³⁹ I. Bojničić, *Škrinja privilegija Kraljevine, VZA, Zagreb 1899, god. I, sv. 4, str. 209–230; usp. također i M. Pandžić, n. dj., str. 24.*

⁴⁰ M. Pandžić, n. dj., str. 24, bilj. 71 (HDA, Zemaljska vlada, Predsjedništvo, br. 4132/1896).

⁴¹ V. Zaključci Hrvatskog sabora, sv. XI, Zagreb 1976, str. 150–151, art. XIV; usp. također M. Pandžić, n. dj, str. 24, bilj. 68.

O izradi prijepisa, transumpta ovjerovljenih od Zagrebačkog kaptola, donio je Hrvatski sabor zaključak već 1698. godine na svojem zasjedanju od 3. travnja, u articulus "Quartus":

"Plurima Regni Privilegia ne successu temporis vetustate etiam illegibilia evadant, coram venerabili Capitulo zagrabiensi *transumenda* (istaknuo M.P.) in forma libelli censent et resolvunt domini deputati, idque medio egregii Georgii Belle, quem pro labore suo Regni Exactor contentabit; Privilegia autem ipsi iuxta registrationem et specificationem per partes dabuntur, et in librum inserta, ac compillata denuo, et protinus reponantur ad cistam Regni."; v. Zaključci Hrvatskog sabora, sv. II, Zagreb 1958, str. 173. Nije međutim poznato da li su tada neki prijepisi zaista i učinjeni.

⁴² Arhiv HAZU, sign. D–CXLVII, br. 1–143; v. bilj. 41.

⁴³ I. Kukuljević, *Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagreb 1861, vol. I–III.*

⁴⁴ B. Šulek, *Naše pravice, Zagreb 1868.*

⁴⁵ P. Požar, *Hrvatske pravice, Split–Zagreb 1990.*

knjižnicu) – 1913. godine u Zagrebu, u koji bi se, prema odluci Hrvatske vlade od lipnja 1992., nakon preseljenja NSB u novi prostor, do izgradnje nove zgrade trebao smjestiti Hrvatski državni arhiv, kao današnja "cista privilegiorum" Hrvatske i hrvatskoga naroda, sa svom arhivskom građom iz proteklih stoljeća.

Summary

ON THE 350th ANNIVERSARY OF THE CHEST OF THE PRIVILEGES OR LIBERTIES – "ARCHIVUM" OF THE KINGDOM OF CROATIA

On the 23. December 1643 the Exchequer of the Kingdom of Croatia Ioannes Zakmardy de Diankovecz with a special Commission of the feudal Parliament or "Congregatio Generalis Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae" (later on "Hrvatski sabor") on a solemn way opened a new chest ("cista nova") of the privileges or liberties of the Kingdom of Croatia, "cista seu Archivum". On that occasion for the first time it was mentioned the very expression Archives of the Kingdom of Croatia (later on "Archivum Regni") as a place or just a chest in which were preserved the most precious charters of the medieval Croatia, of the Croatian Parliament and of the Banus as a "viceroy" ("vicereus"), as a head of the Parliament and the supreme commander of the Croatian Army, "exercitus Croaticus" (mentioned already in 1193). But that was nevertheless just one moment in the relatively long history of the preservation of the most important Acts of the Parliament of Croatia and other charters important for the administration of Kingdom of Croatia. Although some councils of noblemen of the Dukedom of Croatia (later of Kingdom of Croatia) has been mentioned in the early middle Ages, in the 9th c. (852 A.D.) in a charter published according to a tradition by the Duke Trpimir ("... consilium meis cum omnibus zuppanis ..."), it was not until 1273, that a complete protocoll of the Croatian Sabor is preserved in the group of charters called Privileges of Kingdom ("Privilegia Regni"). From that time, the author explains, there is a continuous tradition of preserving this important group of documents. On the beginning of 16th c. (about 1505) the first register was made ("Regestum super litteris dominorum regnicolarum regni Sclavoniae", published by the same author 1983 in Arhivski vjesnik).

There are many other examples of preservation of valuable documents either by Croatian Sabor or Church (e.g. Chapter of Zagreb, Split and other) or private archives of feudal families from Middle Ages in Croatia and the author is discussing them as well as the "cartulars" or "transumpt" as various forms of preservation ("conservatio fidelis") of the documents by transcribing them authentically in the new parchments.

As for the Privileges of the Kingdom a special "ladula" (a small chest) was made in 1546 and preserved in the sacristy of the cathedral of Zagreb up to 1643, when a new one chest was made, as it is already mentioned by

Ioannes Zakmardy, and it was also preserved in the Zagreb cathedral, up to 1764, when it was transferred to the new place of the Archives of the Kingdom (in the Upper town of Zagreb). This chest is now preserved in the treasure of the Croatian National Archives in the building that was built for it (and for the National and University Library) in Zagreb, in 1913. So, that is another anniversary, 80 years of the Croatian National Archives in that building.

The biggest problem of the Croatian National Archives today is the problem of its repositories being on nine various places inside and outside of Zagreb. There is a conclusion already achieved by Croatian Government to concentrate almost all archival material of the present Croatian National Archives (about 20 l/km) in this spacious and charming building from 1913, being a Cultural monument of Secession as soon as the National and University Library is moved to a new building. It would be a quite satisfactory solution until a new and modern building is constructed for the Archives – and this cannot be very soon because of the huge financial costs for it. As it was in the Middle Ages and later on, the archival material of those days well preserved in a Chest of the privileges, so is the National Archives of Croatia nowadays looking for a new space of its valuable, centuries old archival material.